

Endler Z., Pietraszewski W. 1990c. *Charakterystyka lito-socjologiczna projektowanego rezerwatu. „Las Klonowo-Lipowy” w Puszczy Boreckiej*. Acta Acad. Agr. Techn. Olstn. 51: 3—13.

Polakowski B. 1961. *Stosunki florystyczno-litosocjologiczne Puszczy Boreckiej ze szczególnym uwzględnieniem lasów Leśnictwa Lipowo i Walisko*. Studia Soc. Sc. Torun. 5: 1—145.

Polakowski B. 1982. *Roślinność rezerwatu przyrody Borki na Pojezierzu Mazurskim*. Ochr. Przyr. 44: 65—98.

Polakowski B., Czapliska A., Dziedzic J., Zdanowski B. 1988. *Up-to-date state of plants in the Pogubie Wielkie Sanctuary compared to habitat seats conditions*. Acta Acad. Agr. Techn. Olstn. 48: 3—35.

Rąkowski G. 1989. *Mazury Garbate*. Wyd. PTTK, Warszawa.

Sokołowski A. W. 1979. *Waloryzacja przyrodnicza projektowanych rezerwatów Puszczy Boreckiej*. Chronimy Przyr. Ojcz. 4: 15—25.

O potrzebie zmian w ochronie konserwatorskiej parków wiejskich na przykładzie województwa bydgoskiego

Jedną z przyczyn złego stanu parków wiejskich jest utrzymujący się od lat ich niedoskonały stan prawny (Dombrowicz 1987, Dubiel, Wrona 1984, Nespiak 1979, Olaczek 1981). Szczegółowe akty prawne decydujące o ochronie parków wiejskich, zawarte w ustawach: „O ochronie przyrody” z 7 kwietnia 1949 r. i „O ochronie dóbr kultury i muzeach” z 15 lutego 1962 r., nie zapewniły parkom dostatecznej, prawnej osłony. Brak w tym zakresie wypełniła „Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska” z 1980 r. Szczególnie w rozdziale 6 tej ustawy określono jasno podstawowe cele ochrony parków i zasady gospodarowania na tych terenach. Przedstawiono także nowe możliwości wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych parków, co oznaczać miało w praktyce zahamowanie kilkudziesięcioletniej, niewłaściwej działalności człowieka.

Niedostateczne rozpropagowanie ustawy przez służby konserwatorskie wśród użytkowników parków, częsty brak nadzoru tych służb nad realizacją przepisów wykonawczych to główne przyczyny utrzymywania się dawnego statusu parków wiejskich — w rozumieniu lokalnego społeczeństwa terenów zbędnych w krajobrazach wsi.

Pomimo prób ulepszenia prawodawstwa parków wiejskich oraz podejmowania działań mecenatu społecznego, parki są nadal najbardziej zaniedbaną dziedziną ochrony, zarówno jako obszary przyrodniczo cenne, jak i zabytki kultury.

Bezsporne i wielorakie jest znaczenie parków wiejskich w krajobrazach wsi. W wielu publikacjach im poświęconych podkreśla się szczególnie

ich rolę ekologiczną i kulturową (Banaszak, Kasprzak 1982, Flagorowska 1978, Olaczek 1972, 1981, 1987).

Ekologiczne znaczenie parków wiejskich wiąże się z oddziaływaniem roślin drzewiastych na klimat i obieg wody terenów przyległych, a poprzez to z kształtowaniem dogodniejszych warunków dla rolnictwa i poprawą warunków higieniczno-zdrowotnych. Są też parki miejscem gnieźdzenia się pożytecznego ptactwa i innych zwierząt, schronieniem dla licznych gatunków flory leśnej (Banaszak, Kasprzak 1982, Olaczek 1972). Wśród populacji wielu gatunków drzew rodzimych, dobrze zachowanych na terenie parków, znaczące miejsce mają drzewa-pomniki przyrody. Obok nich rosną również liczne gatunki drzew i krzewów obcego pochodzenia, wskazujące na możliwości ich aklimatyzacji w określonych warunkach siedliskowych. Zróżnicowane zespoły roślinne, kształtujące się na terenach parków pod wpływem zmiennej presji człowieka, określają tempo i kierunek przemian szaty roślinnej parków (Dombrowicz 1989).

Za zachowaniem parków wiejskich w krajobrazach wsi przemawia również ich znaczenie kulturowe. Będąc od najdawniejszych czasów ważnym elementem krajobrazu polskiej wsi, obecnie są świadectwem możliwości kompozycyjnych zieleni. Pokazują sposoby uporządkowania przestrzeni, wyrażają gusty społeczeństwa minionych epok historycznych.

Na terenie woj. bydgoskiego zinventaryzowano 283 parki wiejskie (Dombrowicz 1989). Znajdują się one na obszarze 52 gmin, zajmując powierzchnię 867,5 ha (ryc. 1). Najwięcej parków znajduje się na odlesionym obszarze Równiny Inowrocławskiej (gminy: Inowrocław, Kruszwica, Gniewkowo, Złotniki Kujawskie, Rojewo i Dąbrowa Biskupia). Najmniej natomiast na zalesionym obszarze Borów Tucholskich (gminy: Czersk, Tuchola, Sliwice, Cekcyn, Osie i Warlubie). Wyraźne zróżnicowanie ilościowe parków wiejskich na terenie województwa tłumaczyć można preferowaniem pewnych elementów krajobrazu w lokalizacji parków, wśród których rolę szczególną odegrał słaby stopień lesistości terenu i różnorodność rzeźby.

Wszystkie parki wiejskie woj. bydgoskiego podlegają ochronie. Jest ona zróżnicowana i dotyczy dwóch grup:

— parków zabytkowych (111 parków, wpisanych do rejestru zabytków ruchomych, na podstawie ustawy z 1962 r. „O ochronie zabytków i muzeach”,

— parków niezabytkowych (172), nie wpisanych do tego rejestru.

Pierwsza grupa parków otoczona jest nadzorem konserwatorskim. Zdecydowały o tym takie kryteria, jak: dendrologiczne wartości drzewostanu, udział drzew o charakterze pomnikowym, zachowanie czytelnego układu przestrzenno-kompozycyjnego, występowanie budynków, a zwłaszcza pałaców i dworców.

Druga grupa, nie odpowiadająca w pełni tym kryteriom, została wydzielona osobno jako mniej znaczące obiekty kulturowo-przyrodnicze.

Określona jako parki niezabytkowe, pozbawiona jest stałej opieki konserwatorskiej.

Tak przyjęta klasyfikacja nie jest doskonała, nie przyczynia się bowiem do powstrzymania dalszej ich degradacji. Zastosowany przez władze konserwatorskie sztuczny podział parków na zabytkowe i niezabytkowe nie uwzględnia wielu istotnych ich wartości: kulturowych, biocenotycznych, naukowych, dydaktycznych i turystycznych. Określa się je obecnie mianem wartości niewymiernych, dla których nie sposób dokonać wyceny materialnej (Fijałkowski, Kseniak 1982, Olaczek 1981).

Proponuje się przyjęcie nowej koncepcji ochrony konserwatorskiej parków wiejskich. Głównym jej założeniem jest odejście od dotychczas stosowanego podziału parków na zabytkowe i niezabytkowe, a uznanie wszystkich za dobra kulturowe i przyrodnicze. Pewne zróżnicowanie parków wynikać powinno natomiast z analizy ich rzeczywistych wartości, zarówno wymiernych (już ocenianych), jak i niewymiernych (dotychczas nie branych pod uwagę w klasyfikacji parków). Wartości te z kolei stanowić powinny o zasadniczych funkcjach parków. Przypisanie parkom pewnych funkcji, np.: ekologicznej, dydaktycznej, naukowej, kulturowej, turystycznej, dotyczy zarówno parków uznanych dotychczas za zabytkowe, jak i niezabytkowe. Przytoczone poniżej przykłady wyjaśniają zasadność określania takich funkcji.

Większość parków w woj. bydgoskim, głównie z powodu długoletnich zaniedbań ich pielęgnacji, utraciła cechy dawnych kompozycji. Nie odpowiadając przyjętym kryteriom, zaliczona została do grupy parków niezabytkowych. Do grupy tej włączono również parki bardzo zaniedbane, a nawet zdewastowane. Ich liczbę określa się na 26 (Dombrówic 1989). Parki te nie są dotąd objęte programem ochrony. W myśl proponowanej koncepcji ochrony konserwatorskiej tereny te to dobra kulturowe i przyrodnicze, nieodłączny element dawnych układów przestrzennych wsi. Pomimo złego stanu zachowania reprezentują one pewne wartości niewymierne, stanowiące podstawę do wyznaczenia im odpowiedniej funkcji. Ochrona tej grupy parków polegać zatem powinna na pilnym ich zagospodarowaniu przez posadzenie drzew w zgodzie z ich siedliskiem, w celu zregenerowania naturalnych zbiorowisk leśnych. Działania takie będą jednocześnie właściwym sposobem na przywrócenie parkom możliwości pełnienia funkcji ekologicznej i rekreacyjnej.

Nieliczne z parków w województwie, zaliczane do grupy parków zabytkowych, np. w Lubostroniu, Ostromecku, Samostrzelu, Sartowicach, Komierowie, przetrwały jako cenne obiekty parkowo-pałacowe, łączące wartości architektoniczne budowli i kompozycyjne zieleni. Potencjalnymi funkcjami tych terenów powinny być nie wykorzystane dotąd funkcje turystyczne i kulturalne.

Część z parków, jak np.: w Grocholinie, Kobylnikach, Samostrzelu, Lubostroniu, Ostromecku, Sartowicach, usytuowana została w bezpośred-

nim sąsiedztwie terenów leśnych. Brak długoletniej ingerencji człowieka sprawił, że obecnie stały się miejscem zachowania mało zmienionych zespołów lasów grądowych i łąkowych (Dombrowicz 1989). W innych parki w Siennie, Paulinach, Wiskitnie) ukształtowały się one wskutek regeneracji. Ten wieloletni proces polega na odtworzeniu się naturalnych zbiorowisk leśnych przez posadzenie drzew na terenie niezadrzewionym w zgodzie z ich siedliskiem i brak działalności człowieka. Wartość naukowa i dydaktyczna zachowanych zbiorowisk leśnych jest głównym kryterium dla przypisania tym parkom funkcji naukowej i dydaktycznej.

Przyjęcie kryterium oceny wartości naukowej szaty roślinnej parków wiejskich stwarza również możliwość zastosowania dotychczas nie stosowanej jeszcze kompleksowej ochrony konserwatorskiej parków wiejskich. Takiej ochronie na przykład podlegać powinny wszystkie parki zlokalizowane na terenie Kujaw. Wzbogacają bowiem one odlesiony, ulegający degradacji krajobraz rolniczy tego regionu, o szczególnie niekorzystnym bilansie wodnym.

Niedoceniane wartości przyrodnicze i kulturowe parków wiejskich woj. bydgoskiego oraz ich rola dla kształtowania środowiska przemawiają za potrzebą realizacji proponowanych zmian. Uwzględnienie kulturowego, ekologicznego, naukowego, dydaktycznego i turystycznego znaczenia parków w ich ochronie konserwatorskiej będzie jednocześnie powrotem do świadomie kształtowanej wizji krajobrazu wsi.

Maria Dombrowicz

PIŚMIENNICTWO

Banaszak J., Kasprzak K. 1982. *Problemy gospodarowania na obszarach wiejskich*. Kosmos: 58—69.

Bogdanowski J. 1976. Czy parki podworskie muszą zginąć. *Aura* 9: 7—9.

Dombrowicz M. 1987. *Możliwości adaptacyjne zabytkowych parków podworskich dla celów turystycznych na przykładzie województwa bydgoskiego*. Zesz. Nauk. AUF, Kraków 54: 216—221.

Dombrowicz M. 1989. *Zróżnicowanie zbiorowisk roślinnych na tle warunków siedliskowych i pod wpływem działalności człowieka w parkach wiejskich województwa bydgoskiego*. Mpis pracy doktorskiej.

Dubiel K., Wrona A. 1984. *Zagospodarowanie parków wiejskich w województwie katowickim*. Arch. Ochr. Środ. 3/4: 81—105.

Ryc. 1. Rozmieszczenie ilościowe parków wiejskich woj. bydgoskiego w gmin i na tle mezoregionów. — Quantitative distribution of rural parks of the Bydgoszcz voi. according to the parishes and mesoregions

Fijałkowski D., Kseniak M. 1982. *Parki wiejskie Lubelszczyzny*. Lub. Tow. Nauk., PWN, Warszawa.

Flagorowska L. 1978. *Problemy użytkowania zabytkowych parków wiejskich przez państwowe i spółdzielcze instytucje rolne*. Materiały Forum Dyskusyjnego nt. „Gospodarka na obszarach wiejskich a ochrona środowiska”.

Nespiak D. 1979. *Studia nad rozmieszczeniem, zachowaniem i wykorzystaniem parków wiejskich podworskich na Dolnym Śląsku*. Rozpr. Nauk. AWF, Wrocław.

Olaćzek R. 1972. *Parki wiejskie ostoją rodzimej flory leśnej*. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 28, 2: 5—22.

Olaćzek R. 1981. *Ochrona dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego parków*. Wyd. LOP, Warszawa.

Olaćzek R. 1987. *Przyroda i kultura*. Wyd. LOP, Warszawa.

Godny ochrony fragment doliny Obry, w województwie zielonogórskim

W trakcie badań terenowych nad awifauną doliny Obry, prowadzonych w latach 1985—1988, natrafiono na fragment terenu znacznie różniący się od pozostałych. Nie obserwuje się w nim zdecydowanej ingerencji człowieka, a ponadto wyróżnia się przepięknym krajobrazem oraz bogactwem fauny, przede wszystkim płazów, gadów i ptaków.

Położenie oraz warunki siedliskowe. Opisany obszar leży w odległości około 8 km na SE od Wolsztyna (woj. zielonogórskie) i należy do Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej we Wroniawach. Pod względem geograficznym znajduje się w Obniżeniu Obrzańskim, na zachodnim krańcu Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej (Zgodziński 1971). Południową granicą proponowanego do ochrony fragmentu doliny jest środkowy kanał Obry, zachodnią kompleks leśny leśnictwa Dąbrowa, północną i wschodnią drogi gruntowe. Ogólna powierzchnia wynosi około 21 ha. Pod względem morfologicznym teren jest płaski, położony na glebach torfowych. Miejscowej ludności jest znany jako „Torfowiska” lub „Wroniawskie Błota”.

Zbiorowiska roślinne. Wyróżniono 3 główne zespoły roślinne. Powierzchnię północną zajmują: szuwar trzcinowy *Phragmitetum communis* i szuwar szerokopalkowy *Typhetum latifoliae*, natomiast część południową pokrywa łożowisko *Salicetum pentandro-cinereae*. Dokładniejsze badania pozwoliłyby na odkrycie kolejnych zbiorowisk, prawdopodobnie jeszcze bardziej interesujących.